

УДК 321.015

О.І. Ткач, д-р політ наук, проф.,
А.О. Ткач, здобувач**КОРУПЦІЯ І ДЕМОКРАТІЯ В БРАЗИЛІЇ: ДОСЯГНЕННЯ І НОВІ ВИКЛИКИ**

В статті розглядаються особливості боротьби з корупцією, яка для Бразилії є масштабною проблемою політичної системи. Корупція пронизує всі рівні державного управління (федеральний, регіональний, муніципальний) і всі гілки влади. Незважаючи на заходи, прийняті на державному рівні, проблема боротьби з корупцією як і раніше залишається актуальною. Служби контролю розгалужуються, але при цьому не стають ефективними. Неформальні практики суспільних взаємин, що є важливою частиною бразильської політичної культури, також впливають на ефективність: корупції в Бразилії викликана не тільки недосконалістю інститутів, але і культурним сприйняттям даного явища. Методологія статті містить системні, структурно-функціональні, порівняльно-політичний підходи, методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, спостереження, моделювання. У даній статті проаналізована природа корупції "по-бразильськи" та її культурні особливості, заходи для боротьби з нею на всіх рівнях державного управління, служби, які відповідають за боротьбу з корупцією, як антикорупційна діяльність регулюється законодавством країни, досягнуті результати і нові виклики.

Ключові слова: Бразилія, корупція, демократія, політичні інститути, антикорупційне законодавство, безпека.

Постановка проблеми. Поширення корупції є суттєвою загрозою національній безпеці держави, резонансною проблемою політичної системи і виявляється у практичних питаннях утвердження демократичних засад політичного режиму, у сфері реалізації та захисту прав і свобод громадян, відносин між владою та суспільством, взаємодії різноманітних політичних інститутів. Всебічний огляд явища корупції дає підстави зараховувати її до наскрізних суспільних проблем: існуючи в суспільстві, вона пронизує різні сфери життя, деформує людські стосунки й соціальні цінності, є тлом для кримінальних злочинів. Загальний негативний ефект від впливу корупції інколи визначають як корозію влади, що руйнує державний апарат та роз'їдає моральні принципи суспільства.

Актуальність дослідження. Питання протидії корупції набуло нині для країни особливої актуальності. Результати численних досліджень вказують на те, що практично усі системи соціального управління у державі більшою або меншою мірою уражені корупцією. Масштаби загрози, яку становить для розвитку суспільства даний масив правопорушень, зумовлює ступінь уваги до цієї проблеми з боку органів державної влади, а також широкої громадськості. Без її вирішення годі й говорити про наближення до декларованого у ст. Конституції, правової держави. Набуття явищем корупції статусу однієї з найактуальніших соціальних і політичних проблем, несумісних з поняттям права, демократії та розвитку, спричиняє посилену всебічну увагу до нього.

Методи дослідження. Для вирішення завдань, поставлених у статті, переважно були використані такі наукові методи: загальнонаукові – описовий, герменевтико-політологічний, системний, структурно-функціональний, компаративний, інституційно-порівняльний; загальнологічні – емпіричний, статистичний, прогностичного моделювання та аналізу; спеціальні методи політології.

Виклад основного матеріалу. За період правління військових (1964-1985 рр.) про корупцію говорити було не прийнятним. Але з демократизацією хабарництво і нечесність чиновників стали однією з улюблених тем у засобах масової інформації. Обвинувачений у корупції і притягнутий до суду президент Ф.Коллор де Мело (1989-1992) був змушений піти у відставку. У період

восьмирічного перебування при владі соціал-демократа Ф.Е.Кардозо (1994-2002) з боку опозиції неодноразово звучали обвинувачення в різних фінансових махінаціях і зловживаннях [1, с.7].

За оцінками міжнародної неурядової організації "Transparencia internacional (ісп.)" (ТІ), бразильці більше за усіх у світі стурбовані темою корупції. І в них є підстави. ТІ систематично складає своєрідний рейтинг країн, кожній привласнюється бал від 0 до 10. Причому 10 балів – це найменший ступінь корупції. У цьому списку в Бразилії в 2004 р. було 3,9 бали. Такий же результат має приблизно половина країн Латинської Америки.

У 2005 р. організація Americas Barometer здійснила дослідження у 18 країнах, просила спонтанно назвати головну проблему, з яким зіштовхується їхня країна. Бразилія й Еквадор виявилися на першому місці за відсотком мешканців, які поставили корупцію на перше місце. Бразилія одна з двох країн (разом з Парагваєм), у яких корупція була зазначена головною проблемою. Відповідно до індексу сприйняття корупції Transparency International за 2012 р. [1, с. 9] Бразилія посідала 69-е місце (з 174), тобто нижче таких країн, як Гана, Намібія, Саудівська Аравія і навіть Куба. Індекс World Audit за 2012 р. зсунув Бразилію на 53-є місце з 149 країн [2, с.4].

Генеральний прокурор Бразилії заявив, що розроблена корупційна схема не має прецедентів в історії країни. На лаві підсудних опинилися 38 осіб, серед яких були міністри, депутати "правлячої партії", представники великого бізнесу. Чимало з обвинувачуваних у корупції і розкраданні бюджетних засобів виявилися близькими соратниками і помічниками екс-президента Луїса Інасіу Лула да Сілви. Так, Жозе Женойно був лідером Партії трудящих, з якої вийшов сам президент, Делубіо Суаріс – скарбником, а Жозе Дірсеу – колишнім головою адміністрації президента. За даними наслідку в період з 2002 по 2005 р. вони давали великі хабарі партнерам по правлячій коаліції в обмін на політичну лояльність.

Судовий процес з даної справи оцінювався спостерігачами як важливий політичний сигнал країні, в якій державна система тривалий час була корумпована і була безкарність. Внаслідок 25 осіб були визнані винними в організації фінансової схеми, завдяки якій з бюджету

сплачувалася політична лояльність партій, які входили до правлячої коаліції. Кілька людей з числа засуджених входили до керівництва правлячої Партії трудящих.

У 2013 р. розпочалася нова хвиля масових розслідувань діяльності державних чиновників і депутатів, замішаних у махінаціях з держбюджетом і корупцією. Раніше колишній президент Луїс Ігнасіу Лула да Сілва розгорнув іншу масштабну антикорупційну кампанію, основною мішенню якої стали муніципалітети. У січні 2002 р. Лула, обійнявши посаду президента, почав безпрецедентну антикорупційну кампанію, що базувалася на вибірковому аудиті витрат муніципалітетів. Ця антикорупційна програма, що була впроваджена через Федеральну службу контролю (Controladoria Geral da União-CGU), переслідувала дві мети: перешкодити нецільовій витраті державних засобів державними що служать (через можливість перевірки в майбутньому); заохотити участь громадянського суспільства в контролі за державними витратами. Одним з основних механізмів стало обнародування результатів аудита в мережі Інтернет і ЗМІ. Програма стартувала в квітні 2003 р., коли бразильський уряд через урядовий наглядовий орган, Федеральну службу контролю здійснило аудит 26 вибірково обраних муніципалітетів у кожному із бразильських штатів. З того часу програма розширила аудит спочатку до 50, а потім і до 60 муніципалітетів за випадковим вибором, "лотереї", серед усіх муніципалітетів, у яких мешкає 450 тис. осіб. 17 лотерей, що розігрувалися на щомісячній основі Федеральним ощадним банком (Caixa Econômica Federal) здійснювалися в сполученні з національними лотереями. Для забезпечення чесного і прозорого процесу на процедуру проведення лотереї запрошувалися представники засобів масової інформації, політичних партій і громадянського суспільства.

Перевірки на муніципальному рівні також мали свої результати. Наприклад, у 2010 р. був виявлений менш масштабний, але голосний випадок корупції. У невеликому бразильському місті Доурадус чисельністю 200 тис. осіб (недалеко від границі з Парагваєм) були арештовані мер міста і члени муніципального уряду практично в повному складі (на волі залишилося лише семеро керівників департаментів). Усього в хабарництві і шахрайстві звинуватили 27 осіб. Серед арештованих – кілька підприємців, дружина мера, а також міські радники і секретарі з фінансів, Управлінню і міським службам і навіть директорів лікарні. Для їхньої затримки в місто був спрямований загін федеральної поліції Бразилії чисельністю понад 200 бійців [3, с.8]. Муніципальних чиновників звинуватили в причетності до великої корупційної мережі, якою керував безпосередньо мер міста в одержанні "відкатів" від приватних підрядчиків. Таким чином, на всіх рівнях державного управління здійснювалися заходи для боротьби з корупцією.

До бразильського законодавства активно вносилися нові закони про обмеження корупційної діяльності, а на федеральному рівні створювалися нові інститути для боротьби з нею. На розгляді бразильського Конгресу знаходиться понад 80 законопроектів з боротьби з корупцією, включаючи проекти, що забезпечили б карне переслідування компаній, що беруть участь у хабарництві. Приватні організації і державні відомства також уживають заходів проти корупції. Так, у 2008 р. Федеральним верховним судом була прийнята поправка, яка забороняє непотизм у трьох гілках влади на всіх рівнях федерації [4, с. 34]. У 2010 р. Лула видав федеральний указ № 7203, що передбачав заборону сімейності у Федеральній адміністрації. Заборонявся прийом на роботу в державні служби родичів державних службовців, а також так зване "перехресне кумівство", коли беруть на

роботу родичів один одного. У 2010 р. був прийнятий закон "Про бездоганну репутацію" (Lei Ficha Limpa) на виборах [5, с.18]. За законом кандидат не може балотуватися на виборах протягом восьми років, якщо він був відсторонений від посади, подав у відставку, щоб уникнути відсторонення, або засуджений колективним органом (понад одного судді), навіть якщо є можливість апеляції. У червні 2013 р. Сенатом Бразилії був прийнятий новий закон проти корупції. Відповідно до нього корупція кваліфікувалася як особливо тяжкий злочин, засуджені за цією статтею не підлягають амністії або помилуванню. Мінімальне покарання за викриття в корупції збільшене з двох до чотирьох років. Максимальне покарання залишається колишнім: 12 років позбавлення волі. Закон застосовувався як до корумпованих чиновників, так і до організацій і приватних осіб, що дають хабарі.

На початку 2014 р. набрав сили закон, який зобов'язував компанії, уперше викриті в корупції, платити штраф. Новий закон припускав, що компанії нести відповідальність за підкуп державних службовців аж до штрафу від 0,2 до 20% від свого загального обороту і відшкодування збитків. Діяльність компанії буде припинена, майно конфісковане, а компанія буде занесена до Національного реєстру корпорацій, обвинувачуваних у корупції. Під дію даного закону підпадають не лише бразильські компанії, але й іноземні компанії, що мають представництво на території Бразилії.

Однак, незважаючи на це, корупційна складова усередині бразильського суспільства все ще має значну питому вагу. Для того, щоб зрозуміти, чому склалася така ситуація, необхідно розібратися з тим, що таке корупція, як вона укорінена в бразильському суспільстві, які законодавчі рамки і реальні інститути існують для боротьби з нею і як вони взаємодіють.

Transparency International визначає корупцію як "зловживання службовим становищем з метою особистої вигоди і класифікує її в такий спосіб: значна, незначна і політична, у залежності від суми грошей і сектора, в якому корупція була виявлена. Значна корупція – дії, зроблені на державному рівні, що впливають на політику або основні функції держави, дозволяючи одержувати вигоду за рахунок суспільного блага. Низова корупція має на увазі повсякденне зловживання повноваженнями державними службовцями нижчої і середньої ланки в їхніх взаємодіях зі звичайними громадянами, у лікарнях, школах, поліцейських ділянках та інших установах. Політична корупція – зловживання політиків владою з метою особистої вигоди [6, с.45].

Кримінальний кодекс містить наступні визначення корупції: активна корупція державних посадових осіб (ст. 333); пасивна корупція державних посадових осіб (ст. 317); активне хабарництво в міжнародних ділових операціях (ст. 337 В); торгівля впливом у міжнародних ділових операціях (ст. 337 С) [7, с. 18].

Незважаючи на характер корупції, недостатній рівень відповідальності за формально корупційну поведінку переростає в толерантне ставлення до неформальних практик, наприклад, клієнтелізм, що може і не бути незаконним, але сумнівним з погляду нормативної демократії. Якщо формальні інститути слабкі, клієнтелізм може збільшувати ресурси на виборах. Слабкі інститути прямо пропорційні розумінню державних інститутів як корумпованих. Однак навіть якщо інститути сильні, але зв'язок між ними порушений, вони можуть співіснувати за толерантністю і підтримкою корумпованої поведінки. **Корупція – одна з головних перешкод на шляху досягнення консолідованої і сталої демократичної держави.**

Дослідники Барбара Геддес і Артур Рібеуру Нето у 1992 р. виділили шість основних типів корупції в Бразилії. По-перше, *завищення ціни* (штучне збільшення цін на товари або послуги, щоб забезпечити додатковий прибуток для бізнесу в обмін на відкоти або електоральну підтримку). По-друге, *сприяння в отриманні сплат "своїм" підрядчикам*. По-третє, *незаконний збір засобів у вигляді виді пожертвувань від підприємців на передвиборну кампанію в підтримку кандидатів – союзників уряду*. По-четверте, *сприяння перемозі в публічних торгах*, коли торги регулюються на користь привілейованих компаній. По-п'яте, *одержання прибутку від використання конфіденційної інформації* (особисте використання конфіденційної інформації для одержання прибутку, або передачі конфіденційної інформації в обмін на гроші або підтримку). По-шосте, *маніпуляція держрегулюванням* (зміна положень про надання податкових пільг або інших субсидій для окремих фірм або окремих осіб в обмін на підтримку або відкоти) [8, с.21].

У Бразилії антикорупційну діяльність здійснюють державні та громадські організації. Державними організаціями є федеральні інститути та внутрішні департаменти. Громадські інститути контролю представлені неурядовими організаціями, наприклад, *Transparência Brasil*, *Congresso em Foco* і *Movimento Voto Consciente* та ЗМІ.

Серед федеральних відомств, які є відповідальними за боротьбу з корупцією, є: Федеральна служба контролю (*Controladoria Geral da União (CGU)*) [18, с.5] – здійснює моніторинг і контроль за тим, як розподіляється бюджет, відповідно до федерального бюджету [9, с.9]. Департамент федеральної поліції – Міністерство Юстиції розслідує справи про корупцію і про ухиляння від сплати податків. Міністерство захисту громадських інтересів (*Ministério Público*) – розслідує і передає в суд справи про випадки корупції в уряді [10, с. 23]. У бразильській судовій системі існує також Верховний виборчий трибунал, створений у 1932 р., що має повноваження судових органів і здійснює контроль над правильністю проведення виборів і референдумів, тобто здійснює розслідування порушень, у тому числі і пов'язаних з корупцією: перевірка рахунків виборчих кампаній; спостереження за сумлінністю ведення виборчих кампаній. Секретаріат федеральних доходів (*Receita Federal*); Департамент з відновлення активів і міжнародного співробітництва; Центральний банк і Федеральна податкова служба виконують важливу функцію нагляду за моніторингом фінансових потоків, спираючись на чиновників суміжних робочих груп, таких як Рада з нагляду в сфері фінансової діяльності. Єдина система фінансового управління (*Sistema Integrado de Administração Financeira – SIAFI*) [11, с.8]. Портал да Транспаренсія (*Portal da Transparência*) – бразильський урядовий портал, створений для того, щоб зробити публічними усі витрати уряду [12, с. 18].

Окрім федеральних відомств у Національному Конгресі Бразилії також є система внутрішнього контролю. У кожній палаті Конгресу діє свій постійний комітет з етики. За умови схвалення третини членів як Сенату, так і палати депутатів, комітет з етики може формувати комісію парламенту з розслідування.

Трохи осторонь від Національного Конгресу, але в прямому зв'язку з ним знаходиться Федеральна рахункова палата (*Tribunal de Contas da União*). Вона допомагає Конгресові здійснювати зовнішній аудит над виконавчою владою країни. Її члени призначаються Національним Конгресом і президентом Бразилії. Метою роботи палати є запобігання, розслідування і покарання корупції і зловживання службовим становищем.

Чому ж за такої кількості інститутів, державна і громадських, корупція в Бразилії усе ще має місце? Отже, **корумповану систему прийнято пояснювати особливостями взаємин усередині бразильського суспільства. У Бразилії є глибокою ідея в традиції пояснювати корупцію як результат культурної спадщини, відсутністю чіткого поділу публічного й особистого, або тим феноменом, який можна назвати патримоніалізмом. Вважається, що патримоніалізм був успадкований від іберійської традиції довіри, заснованої на сімейних зв'язках. В очах бразильського суспільства дії в обхід закону не завжди засуджуються.** Часто неможливість перемоги над корупцією розглядається через призму соціокультурних особливостей країни: непотизму (в історичному розвитку Північного сходу країни – коронелізму), відчуття свого місця.

Дослідження університету Сан-Паулу визначило три типи корупції, яка є характерною для Бразилії: сіру, білу і чорну. Сіра корупція – коли громадські суб'єкти спірно оцінюють поведінку. Біла корупція – коли громадська поведінка заперечується законом, але в очах суспільства є терпимою або навіть схвальною. Чорна – коли закон і суспільні норми не схвалюють поведінку. Іншими словами, це означає, що закон передбачає покарання і суспільство погоджується, що дана поведінка має бути покараною і класифікованою як корупція. І якщо з законодавчим визначенням корупції більш-менш зрозуміло, то в "колірному" визначенні корупція виявляється більш складним явищем. Крім сухої букви закону з'являється фактор громадських відносин. Для Бразилії актуальною є проблема схвального корупційного порушення. Це пов'язано з декількома факторами, насамперед історичними і культурними. Бразильський історик і соціолог Раймунду Фаоро у своїй праці "Os Donos do Poder" виділяє такий характерний для бразильського суспільства фактор як "бюрократична страта" (*estamento burocratico*) як таке громадське утворення, що може складатися з більш, ніж одного соціального класу і яке відповідає за організацію державного управління. Метою даної страти була підтримка статус-кво і збільшення доходів [13, с.24].

Для досягнення цієї мети страта проходить через низку змін, адаптуючи себе до політичних сценаріїв, але ніколи не утрачаючи своєї позиції. "mudar para mudar nada" (змінюватися для того, щоб нічого не змінювати). Бразильський дослідник Сержиу Буарке ди Оланда виділяє соціальні відносини бразильського суспільства замість страт. Він створив своєрідний "ідеальний тип" "серцевої людини" ("homen cordial"). Ключовими характеристиками такого типу людини є сердечність і суб'єктивізм/персоналізм: відносини такої людини є особистими й емоційними (як сімейні взаємини), навіть релігійні і ділові. Нарешті, необхідно відзначити готовність бразильців миритися з корумпованими, але діяльними чиновниками. Розповсюдженою є цитата "Ele gouba, mas faz" (Він краде, проте працює) [14, с.8].

В бразильському суспільстві поширені такі явища, як "маландро" (*Malandro*) і "жейтиньо" (*jeitinho*). Термін *Malandro* може бути перекладений як чарівний шахрай, людини, що йде в обхід формальних правил, щоб домогтися мети, часто обходячи закон у процесі. Кейт Росен визначає жейтиньо як "практику деформації правових норм для доцільності" і відзначає, що існування жейтиньо "дозволяє суспільству відтворювати традиційні моделі поведінки індивідів, незважаючи на спроби держави через формальні юридичні структури запровадити модель поведінки, засновану на дотриманні законів".

Дослідник Д.В. Косенко визначає, що "Вивільнення від моральних приписів спричиняє домінування орієн-

тації на мету, інтерес. Гроші і влада постають як інструментальні цінності, і у ролі таких медіумів спрощують комунікацію, замінюючи її на символічну генералізацію. Таким чином вони відривають соціальну діяльність від інтеракції, засновану на згоді щодо цінностей, витісняють її медіумами, координуюча функція яких ґрунтується на стратегічній раціональності" [15, с. 23].

Останні дослідження знаходять ці неформальні практики, такі як жейтиньо, пов'язаними з толерантністю до корупції в широкому розумінні як "супильне" визнання того, що корупція впливає на сприйняття громадянами важливих аспектів демократії в Бразилії". Існує і так звана "легальна корупція". Мова йде про структуру професійних посередників (*despachantes*), які "пришвидшують" бюрократичний процес за фінансову винагороду.

Сформовану систему неформальних практик збільшує неоднорідність державних інститутів, відповідальних за протидію корупції: за сферою застосування, ступеня автономності, суміжним інститутам, і формуванню. Наприклад, Федеральна рахункова палата, продуктивна, але сфера її діяльності обмежена регламентованими процедурами аудиту. Крім того, історично склалося, що Палата має порівняно невелику незалежність від політиків і змушена перекладати розслідування на суміжні інститути. З іншого боку, розслідування в Конгресі, ініційовані ФСП, мають практично необмежені можливості і теоретично можуть здійснюватися практично автономно, хоча сильний вплив виконавчої влади на законодавчу більшість може значно обмежити їхню ефективність. З огляду на політичний по суті характер Палати, результати її розслідувань рідко мають серйозні наслідки з погляду правового переслідування порушників.

Більшість контролюючих інститутів за дизайном не дуже вільні від політичного тиску, консервативні, і, як правило, мають вузьку сферу дії. Парадокс у тім, що існуюча інституціональна машина контролю корупції дорога, занадто розгалужена і невідконтрольна. Організації, що входять до неї, практично не взаємодіють. Тому ефективність її є незначною, а безкарність є скоріше правилом, ніж виключенням.

Незважаючи на низку змін у законодавстві та інституціональні зміни убик посилення антикорупційних заходів, корупція залишається важливою проблемою. Причинами є значна кількість обмежених у своїх можливостях організацій боротьби з корупцією, слабкий взаємозв'язок даних інститутів. Тому що в цілому проблема корупції – це і проблема відповідальності і слабкості політичних інститутів, а також порушених зв'язків "запит–виконання–запит". Необхідно в першу чергу концентруватися на інституціональному компоненті відповідальності.

Загострює положення ставлення до проблеми громадян. Ставлення до корупції як до проблеми, що належить до державної, без переносу її в сферу повсякденності і появи почуття власної відповідальності, не дає уяви в пересічному громадянину про неї як про проблему, що існує поруч з ними. Не втрачає актуальності гасло "Яке відношення до вас має корупція?", використане бразильською Асоціацією окружних прокурорів як частина кампанії боротьби з корупцією.

Однак з підвищенням рівня освіти, скороченням кількості населення, що живе за рисою бідності і збільшенням громадянської самосвідомості з'являється новий клас людей, менше залежних від державних "милостей" і більш вимогливих у питаннях політичної реформи і відповідальності, ніж раніше. Характерним свідченням зміни поведінки можна назвати протести влітку 2013 р., одним з основних мотивів яких стали обвинувачення чиновників у хабарництві і свавіллі. Понад

3.3 мільйона осіб вийшли у 2017 р. на вулиці двохсот бразильських міст у межах акції протесту проти корумпованого уряду й економічної кризи. Протестуючі, одягнені в жовті і зелені кольори бразильського прапора, несли плакати, вимагаючи відставки президента Д.Руссефф, представників Робочої партії, а також арешту колишнього президента, Лули да Сільва, визнаного винним у відмиванні капіталів і укритті від податків. Приблизно 50 тис. осіб зібралися біля будинку Національного Конгресу в столиці Бразилія і скандували: "Ділма, геть!" Вони також зажадали збудити розслідування за підозрою в корупції державного нафтогазового концерну Petrobras. Прокурор Сан-Паулу зажадав превентивного арешту да Сільви, однак суд поки не дав відповіді на цю вимогу. Д.Руссефф відмовлялася піти у відставку, заявляючи: "Ніхто не має права звільнити законно обраного президента без висунення доказів порушення конституції".

Через скандал із нафтовими хабарами Бразилія занурилась у глибоку політичну кризу. Нова хвиля протестів із вимогою відставки чинного президента Бразилії Д.Руссефф розпочалася через публікацію записів її телефонних розмов із колишнім президентом Сілвою, або як його звать самі бразильці Лулою. Вони стали продовженням масових виступів проти корупції у владі, які тривають майже три роки.

Президента також критикували через скандал навколо корупції в державній нафтовій компанії Petrobras. У межах розслідування опинилося чимало бізнесменів і політиків, включаючи колишнього президента Луїса Інасіо Лулу да Сілву. Недавно экс-президента допитали слідчі, що заявили, що він не декларував приналежну йому елітну нерухомість на курорті Гуаружа. Лула да Сілва обвинуватив поліцію в політичному переслідуванні, що йому ніколи не належала власність. За версією адвоката, він уклав гроші в проект під час будівництва, але потім відкликав інвестицію. Крім цього, поліція перевіряла підозри, що да Сілва використовував вплив на Руссефф, щоб одержати фінансування для власного фонду. Д.Руссефф виступила на захист Лули да Сілви, стверджуючи, що обвинувачення на його адресу мають чисто політичний характер.

Ці події стали причиною політичної кризи в країні та посилили розкол суспільства, що відбувається на тлі поглиблення економічної кризи та зростання кількості незадоволених через збільшення витрат на підготовку до літньої Олімпіади в Ріо-де-Жанейро. Новий скандал розпочався через плівки судді Серджіо Моро, який вів розслідування щодо экс-президента Лули да Сільви, передав ЗМІ записи їхніх телефонних розмов. Як вважають протестувальники, ці записи доводять, що пані президент запропонувала своєму попереднику міністерську посаду, рятуючи його цим від арешту за корупційний скандал із Petrobras – місцевою версією "Нафтобазу". 16 та 17 березня в країні відбулися нові демонстрації з вимогою відставки Руссефф. Найбільше протестувальників обурив уривок розмови, в якому Ділма говорила Лулі, що вона "у разі необхідності" негайно надішле йому документи про призначення. Опозиція інтерпретувала це, як намір надати документи швидко, аби Лула міг показати їх поліції та уникнути затримання. Сама Руссефф заперечувала, що надала своєму попереднику посаду, аби той уникнув відповідальності. За словами президента, вона запросила Лулу на посаду аби підсилити свій уряд. Також у заяві на президентському сайті сказано про намір розпочати розслідування проти судді Моро. Руссефф сама обіймала посаду керівника апарату глави держави в часи президентства Лули. За бразильським законо-

давством, судити урядових міністрів може лише привілейований форум верховного суду. Це, як вважають опозиціонери, довгий та нудний процес на відміну від федерального суду. Вони побоювалися, що члени верховного суду можуть поставитись до экс-президента з більшою симпатією, ніж Моро. Адже багато з них були призначені саме Д.Руссефф та Лулою да Сільвою. Щодо Серджіо Моро, то він відомий тим, що вже засудив на великі строки за корупцію кількох бізнесменів, які були замішані до скандалу з Petrobras. Лула погрожував йому покаранням за втручанням в приватне життя. Розглянемо хронологію кризи. Популярний у народі Лула да Сільва і Д.Руссефф – давні соратники по Партії трудящих. У 2011 р., коли в президента знайшли рак гортані, він пішов із влади, підтримавши на виборах Руссефф, яка працювала керівником президентського апарату, а згодом посіла пост міністра енергетики. Та популярність народних лідерів почала спадати у 2013 р. По всій країні через підвищення цін на проїзд в автобусах відбулися найбільш масштабні протести з 1990 р. Іншою причиною називали незадоволення гігантськими витратами на підготовку до чемпіонату світу з футболу-2014. Як приклад називали стадіон "Марокана" в Ріо-де-Жанейро, який відреставрували за кілька мільярдів реалів, а потім з'ясувалося, що все доведеться переробляти, бо він не відповідає нормативам FIFA. Об'єктом нападів була не президент Руссефф, а представники місцевої влади бразильських міст і штатів. Ділма намагалася не коментувати події, зазначаючи лише, що народ має право висловлювати свою думку. Але потім грянув корупційний скандал у вищих ешелонах влади. З'ясувалося, що кілька років приватні підприємства сплачували хабарі за те, щоб укласти вигідні контракти із державною Petrobras. Розслідування вже зачепило значну кількість високопосадовців, бізнесменів та двох президентів – нинішнього та колишнього. Зокрема, Лула да Сільва, як вважали слідчі, отримував неправомірний прибуток від будівельних компаній. Також він вважається реальним власником двох люксових будинків, які зареєстровані на чуже ім'я. Поліція затримувала вже на короткий час экс-президента та його дружини 4 березня. Після допиту їх звільнили. Проти самої Руссефф розпочали процедуру імпідменту.

Президента звинувачували у покриванні махінацій з Petrobras, коли вона була міністром енергетики, та маніпуляціями з минулорічним бюджетом – вона нелегально позичила гроші в державних банків, щоб покрити дефіцит бюджету. Нинішня криза вже настільки заплутана, що творці популярного американського серіалу про політичні інтриги "Картковий будинок" жартома кажуть, що наслідують події у майбутніх серіях. А в інтернеті з'явився онлайн-тест, який пропонував відгадати – події відбувались у "Картковому будинку" чи в Бразилії. Корупція зменшила рейтинг всенародного президента. Через скандал із нафтовими хабарами Бразилія занурилась у глибоку політичну кризу. Нова хвиля протестів із вимогою відставки чинного президента Бразилії Діلمي Руссефф почалася через публікацію записів її телефонних розмов із колишнім президентом Лула да Сільвою, або як його звать самі бразильці Лулою. Вони стали продовженням масових виступів проти корупції у владі, які тривають майже три роки.

Генпрокурор Бразилії подав до Верховного суду 83 запити щодо розслідування випадків корупції бразильських чиновників і політиків. За даними ЗМІ, серед фігурантів списку – чинні міністри, а також двоє экс-президентів. Генеральний прокурор Бразилії Родріго Жано направив до Верховного суду країни 83 запити про початок кримінального розслідування випадків ко-

рупції бразильських чиновників і політиків. Це було зроблено в рамках розслідування корупційного скандалу навколо бразильської державної нафтогазової компанії Petrobras, а також через приховування Русефф дійсного розміру дефіциту бюджету країни під час виборчої кампанії в 2014 р..

За даними бразильських ЗМІ, серед фігурантів нових справ – щонайменше п'ятеро міністрів уряду президента Мішела Темера, колишня президентка Д.Руссефф, яка була усунена від посади в результаті імпідменту, а також її попередник на цій посаді Луїс Інасіу Лула да Сілва.

Запити генпрокурора ґрунтувалися на свідченнях керівників і співробітників бразильського будівельного концерну Odebrecht, який є найбільшою будівельною компанією Південної Америки та був одним з основних підрядників Petrobras. Верховний суд Бразилії схвалив угоду співробітників Odebrecht зі слідством в рамках справи про корупцію. У березні 2016 р. президент Odebrecht Марселу Одебрехт був визнаний судом винним в корупції і відмиванні грошей і отримав 19 років в'язниці. Він визнав, що його компанія дала хабарів на загальну суму 800 мільйонів доларів в різних країнах Латинської Америки, в тому числі в Бразилії.

Президента Темера також могли усунути з посади у випадку позитивного голосування Конгресу з розслідування. Поліція Бразилії обвинувачує президента країни Мішеля Темера в хабарництві, яке було визначене судом як "пасивна корупція". Так, у доповіді, Федеральний верховний суд заявив, що зібрав достатню кількість доказів про хабарі, які були виплачені Темером (через посередників), щоб розпочати розслідування щодо президента за "пасивну корупцію". У доповіді йшлося про взаємини президента з колишнім конгресменом Родріго Рочу Лоуресом, що знаходиться у в'язниці. Він був затриманий з валізою із 150 тис. доларів від керівника компанії JBS. У доповіді суду стверджувалося, що Лорес прийняв хабар від JBS від імені Темера. Президент Бразилії раніше заперечував всі обвинувачення і заявляв, що у відставку не подасть. Раніше в Бразилії Верховний суд виправдав президента Мішеля Темера у справі про незаконне фінансування передвиборної кампанії.

Корупція в Бразилії пов'язана з іншими країнами. Так, президент Перу Педро Пабло Кучинський у березні 2018 р. заявив про відставку напередодні голосування про його імпідмент у Конгресі. Рішення було прийняте на тлі звинувачень, що він приховав свої зв'язки з бразильської будівельною компанією Odebrecht, замішаний в корупційному скандалі, який торкнувся значної частини Латинської Америки.

Висновки. Одним із життєво важливих викликів, що постали нині перед суспільством, є протидія корупції. Новітня антикорупційна нормативна база та співпраця країни у цьому напрямі з міжнародними організаціями актуалізують підвищення якості наукового супроводу проголошеної антикорупційної політики. Науково-теоретичні основи протидії корупції в Бразилії, що складають комплекс результатів досліджень узваної проблематики в розрізі соціальних та зокрема політичної науки, не в повній мірі відповідають потребам моменту, отже, потребують подальшого якісного і кількісного удосконалення. Здійснення аудитів на рівні муніципалітетів також робить поняття корупції менш абстрактним. Тому що корупція в Бразилії кулькана не лише недосконалістю інститутів, але і культурним прийняттям даного явища, зміна в її сприйнятті не може відбутися миттєво.

Список використаних джерел:

1. Transparency International: the global coalition against corruption. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://transparency.org> http://www.transparency.org/country#BRA_DataResearch
2. Código Penal Brasil. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.worldaudit.org/corruption.htm>
3. Косенко Д. В. Політичне відчуження в комунікативній теорії Ю.Габермаса. Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: "ІНТАС", 2012. – Вип. 60. – С. 243-251.
4. Бразилія: статистика. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://datafolha.folha.uol.com.br/opiniaopublica/index.shtml>.
5. Процес століття: політична еліта Бразилії обвинувачується в корупції // EuroNews, 03.08 2012. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bit.ly/H10MSs>.
6. Балмасов С. Відкати і корупція "обезглавили" бразильське місто // Око-planet.su. – Режим доступу: <http://bit.ly/1dr8IA2>.
7. Bezerra Bisneto J. L.. Corruption in Brazil: Nature and Evolution. – 2012. – P.16. – Режим доступу: <http://www.portaltransparencia.gov.br>.
8. О Portal da Transparência do Governo Federal. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.portaltransparencia.gov.br>.
9. Corruption and democracy in Brazil : the struggle for accountability, ed. Timothy Joseph Power; Matthew M Taylor, Notre Dame, Ind. : University of Notre Dame Press, 2011. – P.7.
10. Geddes B., A. Ribeiro Neto. Institutional sources of corruption in Brazil // Third World Quarterly. – Vol. 13. – № 4. – 1992. – pp. 641-661.
11. Código Penal Brasil. – Режим доступу: <http://www.justicaeleitoral.jus.br/>
12. Holanda, S. B. (2007). Raízes do Brasil (Commemorative Edition ed.). Sao Paulo: Companhia das Letras. J. L. Bezerra Bisneto. Corruption in Brazil: Nature and Evolution. – 2012. – P. 5.
13. Jorge Hage_Bruxelas.pdf Hage, J. Anti-corruption measures In Brazil. Brussels, Belgium 27-28 May 2009. – Режим доступу: <http://bit.ly/18ScbUG>.
14. Bezerra Bisneto, J. L. Corruption in Brazil: Nature and Evolution. – 2012. – P. 5.
15. Corruption and democracy in Brazil. The Struggle for Accountability. Eds Timothy J. Power and Matthew M. Taylor, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana. – 2011. – P. 13.

Надійшла до редколегії 14.04.18

О.И. Ткач, А.О. Ткач

КОРРУПЦИЯ И ДЕМОКРАТИЯ В БРАЗИЛИИ: ДОСТИЖЕНИЯ И НОВЫЕ ВЫЗОВЫ

В статье рассматриваются особенности борьбы с коррупцией, которая для Бразилии есть масштабной проблемой политической системы. Коррупция пронизывает все уровни государственного управления (федеральный, региональный, муниципальный) и все ветви власти. Несмотря на мероприятия, принятые на государственном уровне, проблема борьбы с коррупцией как и раньше остается актуальной. Службы контроля разветвляются, но при этом не становятся эффективными. Неформальные практики общественных взаимоотношений, что есть важной частью бразильской политической культуры, также влияют на эффективность: коррупции в Бразилии вызванная не только несовершенством институтов, но и культурным восприятием данного явления. Методология статьи содержит системные, структурно-функциональные, сравнительно-политический подходы, метод анализа, синтеза, индукции, дедукции, наблюдения, моделирования. В данной статье проанализирована природа коррупции "по-бразильски" и ее культурные особенности, меры по борьбе с ею на всех уровнях государственного управления, службы, которые отвечают за борьбу с коррупцией, как антикоррупционная деятельность регулируется законодательством страны, достигнутые результаты и новые вызовы.

Ключевые слова: Бразилия, коррупция, демократия, политические институты, антикоррупционное законодательство, безопасность.

О. I. Tkach, A.O. Tkach

CORRUPTION AND DEMOCRACY IN BRAZIL: ACHIVMENT AND NEW PROBLEMS

The article analyzes the priorities of the although the closing decade of the twentieth century has witnessed many empirical investigations of political corruption, those devoted to its theoretical component are still largely missing. The 2010s have seen an unprecedented expansion in relevant efforts at measuring, assessing, monitoring, modeling corruption, as well as mobilization efforts to control it. The global corruption has radically evolved and thus the methodology of corruption studies faced with crucial conceptual hurdles, starting with the definition of basic terms. Moreover, if foreign scientists have been investigating corruption for decades already, the attention of Ukrainian scholars to this phenomenon is relatively fresh. Therefore, there is a wide gap between the degree of scrutiny of political corruption phenomenon in Brazil and foreign political science, which requires the systematization and analysis of foreign scholars' contributions on the issue. Purpose of the research: modeling corruption, as well as mobilization efforts to control it.

Research methods: The following research methods were used to address the issues set in the article: general scientific methods – descriptive, hermeneutic-political, systemic, structural-functional, comparative, institutional-comparative; general logical methods – empirical, statistical, prognostic modeling and analysis; special methods of political science. The preference was given to the method of political-system analysis, by which the common and distinctive characteristics of the basic components of soft power strategies were identified, reflecting existing political, public, information and other challenges. For empirical research, the factual basis was used, which was compiled by an expert survey of Brazil specialists-political scientists. The method for analyzing the situation (studying documents, comparing, etc.) was used to study international and political processes in the Brasil, exploratory methods (in particular, content analysis) for the analysis of high-level documents and speeches, which in turn helped identify and outline the trends.

The article of analysis is includes mtheoretical and conceptual principles of political corruption Studies, presents the most significant theoretical and methodological approaches to political corruption studies from the early XX century up to the XXI century. In addition, it explores the range of political corruption definitions (e.g. definitions related to administrative service, definitions focused on market, and definitions based on state interest). In this regard, we should underline that the working definition for the present monograph will based on that suggested by J. Kramer. It fits best our research goals, exploring the nature of political corruption phenomenon by taking into account plethora of important factors: the way of obtaining public positions (via elections or appointment), introducing criteria to assessment the abuse of power or obtaining a personal reward, as well as perception of corruption practices by the population of the given country. To the ends of our research, we have also supplemented the definition by such additional factors as political motivation phenomenon and the objectives that corruptive politicians are pursuing in order to obtain or preserve.

Methodology of political corruption Studies, explores the nature of assessment method, its relation to other methodological tools, difference between assessment and measurement of political corruption, introduces indices and expert surveys etc., while estimating pros and cons of every method for the studies of political corruption. In addition to assessing the methodologies, we enhance our argument by exploring the qualitative differences between different types of indices, integrity reports and indicators etc. used for political corruption studies. The importance of the aforementioned distinctions can be exemplified by a practical observation: for instance, using the Corruption Perception Index for describing political corruption, which is common mass media, is a flawed and methodologically inaccurate strategy.

Keywords: Brazil, corruption, international system, political corruption, strategy of national safety, Anti-Corruption Program, democracy.